

Имом Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит (рах)

سيرة الإمام أبي حنيفة رحمه الله

< Тоҷикӣ - Tajik - الطاجيكية >

Таҳия ва тарҷума: Муҳаммадиқболи

Садриддин

إعداد وترجمة: محمد إقبال صدر الدين

Имом Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит (рах)

Имом Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит (рах)

Ибтидо бояд зикр кунам, ки роҷеъ ба ҳаёти имом Абуҳанифа (рах) аз паҳлӯҳое, ки дар умум барои хонандаи тоҷик маълум аст ва ё онҳоро хондаву шунида, чизе гӯшзад нахоҳем кард. Дар ин пажӯҳиш масоилеро пайгир мешавем, ки ҳамагӣ наву тоза бошанд. Нуъмон ибни Собит (рах) яке аз орифтарини мардум нисбат ба дини Аллоҳ ва донотарини мардум бар аҳволу ҳаёти асҳоби киром (раз) буданд. Инчунин аз фарҳангу тамаддуни волои исломии гузашта ва муосири замони худ огоҳ ва намунае барои уламову имомони баъд аз худ буданд. Худованд ҷазои хайр аз номи уммат барои эшон диҳад.

Вилодат ва насаби ӯ

Абуҳанифа, Нуъмон ибни Собит ибни Нуъмон ибни Марзбон соли 80-ҳиҷрӣ (5 сентябри соли 699) дар шаҳри Куфа чашм ба олами ҳастӣ кушуд. Бештари ҳаёти худ, мисли овони туфулият ва наврасиашро дар зодгоҳаш ба сар бурдааст. Куфа шаҳри бузурге буд, ки он ҷо уламову удабо ва донишмандони фунуни мухталиф, мисли фалсафа, ақоид, фирақу мазоҳиб ва амсоли ин ба сар мебуданд. Имом Абуҳанифа (рах) аз хурдӣ ҳамроҳи падараш, ки бозарғони абрешим буд, кор мекард ва мувофиқи одати он замон Абуҳанифа (рах) пешаи падарро аз худ намуд. Аммо ӯ бештари вақт ба масҷиди Куфа ташриф меовард ва азбаски зеҳни тез дошт, Қуръони карим ва бисёре аз аҳодиси

набавиро ҳифз намуд ва ин шаъни мардумони диндор аст. Шуғли дӯстдоштаи ӯ тиловати Қуръон буд, ҳатто баъзе ровиён дар ин маврид муболиға намуда, мегӯянд: Имом Абуҳанифа (рах) дар рамазон шаст маротиба Қуръонро хатм мекардааст. Инро ба хотири диндорӣ ва эҳтимоми ӯ ба улуми динӣ гуфтаанд. Имом Абуҳанифа (рах) дар ҳоле, ки тиҷоратро пешаи худ намуда буд, ба воя мерасид ва аз ин амали худ моли зиёде ба даст овард. Ба ҷуз ин ақлу идрок ва зехни буррову қувваи фикрронии ӯ фақуллодае дошт, то он ҳад, ки тавачҷӯҳи онҳоеро, ки ӯро дар ҳоли мучодала мезданд, ба худ ҷалб менамуд.

Баъзе аз уламо қабули хотиру лутфи зехнии ӯро дида, барои рафтан назди уламо тавсия доданд. Дар ин вақт, дар Ироқ, махсус дар шаҳри Куфа се навъи ҳалқаҳои илмӣ вучуд дошт.

1. Ҳалқаҳои музокара дар усули ақоид.
2. Ҳалқаҳои музокараи аҳодиси Расулulloҳ (с), ҷамъи онҳо аз шаҳру манотиқи мухталиф, суҳан дар бораи ровиёни аҳодис, аҳволи онҳо ва то кучо эътимод намудан ба онҳо.
3. Ҳалқаи шарҳи фикҳ аз Қуръон ва суннат, фатво додан дар ҳаводисе, ки бори нухуст воқеъ мешаванд ва онҳо ҳоҷат ба омӯхтану фаҳмидан доранд. Барои ёфтани фатво аз китобу суннат ва аъмоли мучтаҳидини собиқ кӯшиш мекарданд.

Имом Абуҳанифа (рах) бо ҳама тадриси мухталиф, аз рӯи зехнияти фақуллодае, ки дошт ошно гардид. Ӯ дар илми калому тавҳид ва улуми ғайб мучодала намуда, дар ҳалқаҳои музокараи аҳодиси Паёмбар (с) ва ривояти он ҳозир шуд. Эшон дар ин майдон низ нақши

бузург доштанд ва чандин аҳодис аз Паёмбар (с) ривоят карданд. Баъд аз он имом Абуҳанифа (рах) рӯ ба фикҳ овард. Баъд аз ин ки ба умқи дигар илмҳо ошно гардид, назди машоихи бузурги Куфа маводи мухталифи фикҳро амӯхт ва шогирди яке аз онҳо гардида, аз назди ӯ фориғуттаҳсил шуд. Куфа дар он замон ватани фуқаҳои Ироқ маҳсуб меёфт.

Имом Абуҳанифа (рах) бар ин бовар буд, ки толиби илми фикҳ бояд фикҳро аз машоихи мухталиф ҳосил кунад ва дар фазои он зиндагӣ намояд ва мулозими яке аз он фақеҳони мумтоз шуда аз назди ӯ фориғуттаҳсил гардад, то ӯро аз масоили дақиқи он огоҳ созад. Дар ин боб ҷои дигар чунин менигорад: Дар маъдани илм ва фикҳ будам, пас ба аҳли он ҳамнишин гаштам ва фақеҳе аз фуқаҳои онро мулозим гаштам.

Шайхи Абуҳанифа

Имом Абуҳанифа (рах) шайхи худро барои омӯхтани илми фикҳ ихтиёр намуд ва ӯ машхуртарин шайх дар Ироқ маҳсуб меёфт. Дар ҳоле, ки то ҳанӯз омодагии дарс бо шогирдонашро нагирифта буд назди ӯ дохил шуд. Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Ассалому ало шайхи Ҳаммод. Ҳаммод саломи ӯро ҷавоб доду таклиф ба нишастан кард ва бо ӯ дар суҳбат шуд. Баъд аз муноқишаи ӯ фақеҳ Ҳаммод ба ӯ гуфт:

Ба ман бигӯ, номат чист?

Гуфт: Нуъмон

Шайх гуфт: Эй Нуъмон, ҳоҷате доред?

Нуъмон гуфт: Бале, омадам, то назди Шумо фикхро омӯзам.

Шайх гуфт: Хуш омадед эй Нуъмон, шумо бояд ҳар рӯз се масъаларо омӯzed. Нуъмон барои ҳозир шудан ба ҳалқаи дарс ва мулозимати шайх хеле ҳарис буд, лекин бо бисёр суол кардан ва мучодалаву пофишорӣ намудан шухрат ёфта буд. То он чо, ки агар муҳаббати шайх нисбат ба Нуъмон ва қадрдонии заковату набоҳаташ намебуд аз ӯ даст мекашид. Пас шайх ҳамеша аз ӯ суол мекард, то аз ахбораш огоҳ бошад. Бад-ин васила донист, ки ӯ шабзиндадорӣ ва бисёр тиловати Қуръон мекунад. Нуъмон ҳаждаҳ сол шайхи худ Ҳаммод ибни Абусулаймонро ҳамроҳӣ намуд. Ӯ дар синни бисту ду солагӣ буд ва чандин сол дар ҳалқаи шайхи худ нишаст ва ҳамеша фурсат мечуст, то мустақил гардад. Аммо вақте, ки фикр мекард ҳиссе ӯро фаро мегирифт, ки ӯ ҳоҷат ба шайхаш дорад. Лекин хабари марги яке аз наздикони шайхаш аз Басра расид ва Шайх азми сафар намуд ва Абуханифаро фармуд, то дар макони ӯ нишинад ва кори тадрису фатво ва муноқишаҳоро пеш барад. Пас Шайх Абуханифаро лоиқу сазовори ин мақом медонад. Чун имом Нуъмон ба ҷойи Шайх нишаст аз ҳар тараф суол рӯи ӯ борид. Байни онҳо баъзе суолҳое буданд, ки қаблан нашнида буд. Пас баъзе аз онҳоро ҷавоб дода, ҷавоби баъзеро ба таъвиқ андохт. Чун Шайх аз Басра баргашт он масоилро, ки ададаш қариб ба шаст мерасид ба ӯ нишон дод. Шайх дар чиҳил масъала бо Абуханифа мувофиқат намуда, дар бистои он мухолифи ӯ қарор гирифт. Нуъмон дид, ки дар маърифати ҳамаи масоил камиву кистӣ дар худӣ ӯст, биноан зарур донист, то дар ҳалқаи илм боқӣ монад ва ин нуқсоро бартараф созад.

Баъд аз он чун Нуъмон дар берун аз Куфа сафару рафтуо мекард аз масоиле пурсида мешуд, ки дар ҷавоби он тараддуд мекард ва итминон надошт. Биноан ин азми худро ба вақти дигар гузошт. Синни Нуъмон ба чихил расид ва қудрату тавони ӯ барои мустақил шудан ба дарс ва фатво комил гардид. Ба таври тасодуф Ҳаммод вафот кард ва макони ӯро Нуъмон гирифт ва қудрати фавқулодае дар дарс ва фатво аз худ нишон дод.

Бояд донист, ки Имом Абуҳанифа (рах) ба касби илм танҳо аз шайхи худ иктифо намекард, балки бештари илму маърифатро аз дигар уламо хангоми сафарҳояш ба хонаи Худо дар Маккаву Мадина гирифтааст. Ӯ бо эшон музокира мекард ва аз илму дониши онҳо воқиф мегардид. Аз ҷумлаи ин уламо, Имом Молик ибни Анас (р) мебошад, ки бо ӯ мулоқот ва дар ҷандин масъала муноқиша кардааст ва Имом Молик (р) ба донишу ҳозирҷавобияш таҳсин хондааст. Ҷунонеки дар оғози ин мақола гуфтам дар он ба он масоиле аҳамият медиҳам, ки тоза бошад барои хонанда. Аз дигар устодони Имом зикр наменамоям.

Инчунин Имом Абуҳанифа (рах) бо Зайд ибни Алӣ (рах) ва Ҷаъфари Содик (рах) ва дигар ашхосе, ки ба фикҳ ва ҳадис ихтимом меоданд, вохӯрдааст.

Фикҳи Абуҳанифа (рах)

Имом Абуҳанифа (рах) аввалин шахсе буд, ки илми фикҳро тадвин намуд. Баъд аз ӯ имомон ва фуқаҳову уламо манҳачу барномаи ӯро пайравӣ намудаанд. Чунки саҳоба ва тобеъин дар илми фикҳ абвоб,

яъне бобҳои махсус ва китобҳои мураттаб нагузошта буданд, балки танҳо ба андозаи фаҳми худ эътимод мекарданд. Имом Абуҳанифа (рах) баъд аз эшон омада, фикхро мунташир сохт ва мардум ба дигар улум бисёр машғул шуданд, мисли тафсирҳои Қуръон ва аҳодис ва ривояти он. Ба ҷуз ин дар ислом дигар илмҳои нав аз берун мисли фалсафа аз форсию юнонӣ дохил шуд. Пас дар чунин шароит хавфи фаромӯш шудани фикҳ ва дохил шудани ончи ки аз он нест ба миён омад.

Биноан имом Абуҳанифа (рах) илми фикхро тадвин кард ва онро ба шакли бобҳо гузошт ва уламову донишмандоне, ки баъд аз ӯ омаданд пайравӣ аз ӯ карда, китобҳои мураттаб ва комилу фарогире таълиф намуданд.

Имом Абуҳанифа (рах) дар кутуби худ, худ гуфтаву шогирдон онро навишта ва боз худ имом онро мурочиат кардааст. Аз масоили таҳорат шуруъ мекунад ва муҳимтарин ҷузъи он бобҳоест, ки бо он мусалмонон худро пок месозанд. Баъд аз он масъалаҳои вузуъ, ғусл, таяммум, то ин ки бобҳои таҳорат комил гардид, ба боби намоз ва шурути дохил шудан ба он, навъҳои намоз аз фароизу навофил ва амсоли он. Баъд аз он ба китобати масоили закот, навъи он, рӯза ва анвоъи он, ҳаҷ ва баъд аз он ба қисми муъомилот, худуд ва ғайри он гузашт. Баъд дар хотимаи он ба масоили мерос пардохт. Барои имом Абуҳанифа (рах) нависандагони махсус вучуд надоштанд, ки барои ӯ илми фикхро тадвин кунанд. Мақсад аз тадвин он чизест, ки шогирдонаш аз даҳони ӯ гирифта менавиштанд ва баргашта онро барои ӯ мехонданд ва ӯ онҳоро роҳнамоӣ ва бо онҳо мувофиқат

мекард. Эшон масоилро меғуфт, шогирдон онро навишта, пас дубора ба имом нишон медоданд, пас агар мувофиқат кард онро менавиштад ва ба ӯ нисбат медоданд. Ҳамин тавр мазҳаби имом Абуҳанифа (рах) китобат шуд ва фазли бузург дар собит гардидани усули мазҳаб ба шогирди наздики ӯ Абуюсуф бармегардад.

Имоми Аъзам, Абуҳанифа Нуъмон (р) аз бузургатарин ҳофизони ҳадиси Расулуллоҳ (с) маҳсуб меёбад. Ҳадисро аз тобеъине, ки бо онҳо вохӯрдааст, мегирад, ки онҳо аз собиқини худ ривоят кардаанд. Аз аҳодисе, ки ҷамъ намуда, ба онҳо эътино кардааст фурсат ва илм барояш муҳаё гашт, то аз он масоил фикҳро истинбот намояд. Бо ҳамин тарз имом аввалин шахсест, ки аз аҳодис масоили фикҳро истинбот мекунад. Имомоне мисли Ибни Муъин (рах), Аъмаш, Ибни Мадинӣ (р), Язид ибни Ҳорун (р) ба ҳифз ва маърифати ҳадис ва дараҷаи сиқа будани он нисбат ба имом шаҳодат дода, ба ӯ санои бешумор гуфтанд.

Ибни Юнус (р) гуфтааст: Беҳтарин мард Нуъмон (р) аст. Аз ҳама бештар аҳодисеро, ки дар он фикҳ аст, ҳифз намуда, аз ҳама зиёдтар аз он ҷустуҷӯ мекард ва аз ҳама донотар дар фикҳи он ҳадис буд. Абуюсуф (рах) шогирдаш гуфтааст: Имом Абуҳанифа (рах) аз ман бештар ба ҳадис илм дошт. ӯ (р), инчунин ба иллатҳои аҳодис огоҳии бештар дошт ва дар ин мавзӯ суҳанаш мақбул буд.

Ровиён аҳодиси зиёд аз имом Абуҳанифа (рах) ривоят кардаанд ва муснадеро рӯи даст оварда, ба ӯ мансуб намудаанд, ки он ба тартиби фикҳ мураттаб шуда, «муснади Абуҳанифа» номида шудааст. Асҳоби имом Абуҳанифа (рах) ҳамчуноне ки масоили фикҳро ҷамъ намуданд

масоили ҳадисро низ ҷамъоварӣ ва мурағаб сохтанд. Ҳофиз Абумуҳаммади Ҳорисӣ ба аҳодиси имом Абӯҳанифа (раҳ) иноят фармуда, ҳамаи онро дар як мӯҷаллад ҷамъоварӣ ва бар таъиди шуюхи имом Абӯҳанифа (раҳ) тартиб додааст. Ва монанди он муснади Абӯҳанифа аз Ҳофиз Абӯҳасан ибни Музаффар (р) аст.

Заковату фатонати Абӯҳанифа (раҳ)

Имом Абӯҳанифа (раҳ) дар заковату фатонат нишонае аз қудрати Илоҳӣ буд. Суолҳои душвор ва иборати мубҳам ба ӯ дода мешуд. Ӯ онҳоро тавре посух меод, ки ҳам суолкунанда ва ҳам шунаванда соқит мемонданд ва қонъ мешуданду бар ӯ сано меғуфтанд. Эътироф мекарданд, ки дар воқеъ Ҳудованд қудрати фавқулода ва илму маърифате ба ӯ дода, ки аз дигарон ба қуллӣ фарқ дорад. Бо ин қудрату заковат ва илму маърифати худ имом аз бисёр ҳолати ҳалокатбору душвор раҳой ёфта, тавассути он мартабаи бузургеро соҳиб гардид ва дар маърази эътироми ҳамагон қарор гирифт. Муҳаммад ибни Муқотил гуфтааст: Марде қасди Абӯҳанифа (раҳ) намуда, то қудрати ӯро дар фаҳм ва заковаташ имтиҳон кунад. Пас ба ӯ гуфт: Эй Абӯҳанифа! Имом гуфт: Лаббай, эй бародар.

Он мард гуфт:

Эй Абӯҳанифа нисбати марде, ки аз Худо наметарсад, аз оташи дӯзах наметарсад, аз ҷаннат умед надорад, ҳайвони худмурдаро меҳӯрад, бе рукуъу бе сӯҷуд намоз меғузорад, ба он чӣ надида шаҳодат медиҳад,

ҳақиқатро бад мебинад, фитнаро дӯст медорад, аз раҳмат мегурезад ва яҳуду насороро тасдиқ мекунад, чӣ мегӯед?

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Эй фалон маро аз ин масоил пурсидӣ оё худ аз ин илм огоҳӣ доред?

Мард гуфт: На, ман аз ин илм огоҳӣ надорам.

Имом Абуҳанифа (рах) ба асҳоби худ гуфт: Ба ин мард чӣ мегӯед?

Гуфтанд: Марди бадкирдорест, он чӣ аз сифоти ӯ гуфтанд шоҳиди кофист. Имом Абуҳанифа (рах) бо табассуме ба асҳоби худ гуфт: Иншоаллоҳ, ӯ аз авлиёи Худо аст. Баъд ба он мард гуфт: Агар ман шуморо хабар диҳам, ки шумо аз авлиёи Худо ҳастед, аз бадии забонат худдорӣ мекунед? Мард гуфт: Бале, аз озори мардум бо забонам худдорӣ мекунам. Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: сухани шумо: Аз ҷаннат умед надорад ва аз оташи дӯзах намеҳаросад. Дар ҳақиқат ӯ умед аз соҳиби ҷаннат дорад ва аз соҳиби оташи дӯзах меҳаросад ва сухани шумо: Аз Худо наметарсад, ба ин маъност, ки аз Худо наметарсад, ки мабодо дар адлу султонаш ҷабр кунад.

Сухани Худо: «**Ҳар кас, ки коре шоиста кунад, ба фоидаи худи ӯст ва ҳар кӣ бад кунад, ба зиёни ӯст. Ва Парвардигори ту ба бандагон ситам раво намедорад**».

(Сураи Фуссилат, ояти 46)

Сухани шумо: худмурдаро меҳӯрад ба ин маъност, ки моҳиро меҳӯрад ва сухани шумо: бе рукуъ ва бе сучуд намоз мегузорад, муродаш салавот фиристодан ба Паёмбар (с) ё намози ҷаноза аст.

Сухани шумо: Ба он чӣ надидааст шаҳодат медиҳад, муродаш шаҳодат додан ба ягонагии Худо ва барҳақ будани нубуввати бандаи ӯ Муҳаммад (с) аст.

Сухани шумо: Аз ҳақ нафрат дорад, он нафрат аз марг аст, ки он, яъне марг ҳақ аст. Ӯ боқи монданро орзӯ мекунад, то итоъати Худоро кунед.

Сухани Худо: «Ба ростӣ, ки беҳӯшии марг фаро мерасад. Ин аст он чӣ аз он мегурехтӣ».

(Сураи Қоф, ояти 19)

Сухани шумо: Фитнаро дӯст медорад, муродаш ин аст, ки ӯ молу авлодро дӯст медорад.

Сухани Худо: «Ҷуз ин нест, ки амволу авлоди шумо озмоише ҳастанд. Ва ҳол он ки музди фаровон назди Худост».

(Сураи Тағобун, ояти 15)

Сухани шумо: Аз раҳмат мегурезед: муродаш ин аст, ки аз борон мегурезед, ки он раҳмати Худост.

Сухани шумо: Яхуд ва насороро тасдиқ мекунад, муродаш фармудаи Худост: «Бо ин ки китоби Худоро мехонанд, яхудон гуфтанд, ки тарсоён барҳақ наяндр ва тарсоён гуфтанд, ки яхудон барҳақ наяндр. Ҳамчунон онҳо, ки ноогоҳанд сухане чун сухани онҳо гӯянд. Худо дар рӯзи қиёмат дар бораи он чӣ дар он ихтилоф мекунанд, миёнашон ҳукм хоҳад кард».

(Сураи Бақара, ояти 113)

Баъд аз ин он мард аз ҷои худ бархоста пешони Абуҳанифаро бӯсида гуфт: Гувоҳӣ медиҳам, ки шумо барҳақ ҳастед.

Мисоле бар ҳастии Худо зад.

Имом Абуҳанифа (раҳ) гоҳо, дар ҳоли эҳтиёҷ доштани шунаванда, барои равшан шудани мақсад мисол меорад. Мавоқифи зиёде аз ӯ дар ин мавзӯ боқӣ мондааст. Дар замони имом Абуҳанифа (раҳ) фирқа ё гурӯҳе вучуд дошт, ки ба вучуди Худо имон надоштанд. Рӯзе Имом Абуҳанифа (раҳ) бо онҳо ҷамъ шуд ва гуфт: Ман киштиеро дидам, ки пур аз марду зан ва бору матоъ буду дар рӯи баҳр, дар ҳоле ки мавҷҳои ҷурталотум ва бузург дар ҳаракат буданд, бисёр оромона пеш мерафт ва маллоҳ, яъне киштибон надошт, (яъне худ ба худ мерафт). Яке аз ҳозирин гуфт: Оё ин аз рӯи ақл дуруст аст? Дуввумӣ гуфт: Ин амрест, ки ҳеч оқил онро қабул намекунад. Саввумӣ гуфт: Чӣ тавр шумо мегӯед, ки кишти дар миёни мавҷҳову тӯфонҳо бе киштибон дар ҳаракат буду оромона пеш мерафт?

Имом Абуҳанифа (раҳ) гуфт: Субҳоналлоҳ, ҳар вақте вучуди як киштие, ки оромона ва бе киштибон дар ҳаракат аст дар ақл дуруст наояд, пас чӣ тавр вучуди ин дунёро бо ихтилофи ҳолатҳову дигаргунии умуру аъмоли он ва бузургии он бе офаринанда ва ниғаҳбон бовар кунем. Пас Худованд субҳонаҳу ва таъоло худ офарандаи ин дунё ва ончи дар он аст ва Ёст тавонову доно ва бинандаи ончи дар он аст.

Сухани Худо:

«Офаридгори осмонхову замин аст. Барои шумо, ҳам аз шумо ҳамсароне биёфарид. Ва низ барои чорпоён чуфтхое падида овард. Бо офариниши ҳамсарон бар шуморатон меафзояд. Ҳеҷ чиз монанди ӯ нест ва ӯст, ки шунавову биност!»

(Сураи Шуро, ояти 11)

Муҳаббати Имом Абуҳанифа (рах) нисбати модараш. Имом Абуҳанифа (рах) модарашро хеле дӯст медошт ва ҳамеша фармонбардори ӯ буд, новобоста аз он ки он амр мушкил аст ё осон. ӯ бар ин бовар буд, ки тоъати модар, тоъати Худост. Рӯзе модараш савганд хурду аз ӯ талаб кард то, дар амри ин савганд фатвояш диҳад, ки оё ин савганд воқеъ шудааст ё хайр? Ва оё бар гардани ӯ кафорат воҷиб шуда ё хайр? Имом Абуҳанифа (рах) фатво дод, лекин модараш қонеъ нашуд ва хост назди воизи шаҳр равад. Имом Абуҳанифа (рах) модарашро бардошта, назди воиз бурд ва модараш аз ӯ пурсид. Воиз ба ӯ гуфт: Дар ҳоле, ки фақеҳ ва олими Куфа ҳамроҳи Шумост, (яъне писараш Абуҳанифа) ман чӣ гуна метавонам ба Шумо фатво диҳам? Имом Абуҳанифа (рах) ҳар шаби рамазон модарашро бардошта, ба ҳавлии Умар ибни Зар мебурд, ки се мил дур буд, то таровехро хонда ба ваъзу дарс гӯш диҳанд ва назди Худованд дуъо кунанд. Ва ҳар вақте эшон дар меҳнату мусибате гирифта мешуданд ва озор медиданд, мегуфтанд: Савганд ба Худо қамчинҳо маро озор намедиҳанд ба андозае, ки ашкҳои чашми модарам маро озор медиҳанд.

Ҳамсоядории Абуҳанифа (рах)

Имом Абуҳанифа (рах) ҳамсоғии хубе дошт. Ӯ дар ин маврид пайравӣ аз расули Худо (с) мекард, ки бо ҳамсоғонаш муомилаи нек доштанду гуноҳу лағжишҳояшонро авф мекарданд.

Ӯ ҳамсоғе дошт, ки шароб менӯшиду бо овози баланд дар нимашаб суруд мехонд ва бо ин амалаш мардумро нороҳат мекард. Муҳофизини тартиботу амнияти давлат ӯро дар ҳоли мастию беҳӯши дарёфта, ҳабс карданд. Чун Имом Абуҳанифа (рах) овози ӯро нашунид, тибқи одаташ гуфт: ҳамсоғи моро чӣ шуда бошад? Овозашро намешунавем. Ба Имом гуфтанд: Муҳофизини давлат ӯро дирӯз ҳабс карданд. Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Бархезед, то барои раҳиини ӯ шитобем. Имом Абуҳанифа (рах) чун ба маҷлиси амир ҳозир шуд. Амир ӯро дида, аз ҷояш бархост ва аз дасташ гирифт ва ба назди худ шинонд ва гуфт: Ба хотири чӣ омадӣ эй имом? Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Ба хотири маҳбӯсе аз ҳамсоғонам омадаам, ки муҳофизини дирӯз ӯро ҳабс кардаанд. Аз Шумо дархости раҳиини ӯро дорам ва ман ҳозирам товони ӯро пардозам. Амир гуфт: Ман инро анҷом медиҳам ӯро озод мекунам. Лекин ягон касро мефиристодед, то ин ҳоҷататро бароварда месохтам ва ҳақатро адо мекардам. Имом Абуҳанифа (рах) амиро шукру сипос гуфта, аз дасти ҳамсоғаш гирифта гуфт: Оё шуморо аз даст додаем эй ҷавонмард? Ӯ гуфт: На, эй бузургворам баъд аз имрӯз ман коре нахоҳам кард, ки сабаби азияти шумо гардад. Баъд аз он имом Абуҳанифа (рах) даҳ динор аз ҷайбаш бароварда, ба ӯ дод ва гуфт: Ин молро гирифта, ба он камбудихое, ки дар нафақаи худ ва аёлат ҳангоми дар маҳбас буданат ворид шудааст харч кун ва ҳар гоҳ ҳоҷате пеш омад касе назди мо бифирист ба фазлу карами Худо ба

шумо ёрӣ мерасонем. Он мард аз ҷой бархоста, сари Абуҳанифа (р)-ро бӯсида, дохили ҳавлии худ шуд. Ҳамин фазлу баракати имом буд, ки ӯ аз нӯшидани машруботи ҳаром даст кашид ва тавба намуда, ба сӯи фармудаҳои Илоҳӣ баргашт.

Рафтори имом ба шогирдонаш

Имом Абуҳанифа (рах) шогирдонашро дӯст медошт, бар онҳо раҳму шафқат мекард ва ҳеч кӯмакero аз онҳо дарег намедошт. Ҳатто як рӯзро барои онҳо муайян карда буд ва он рӯзи ҷумъа буд, ки худ барои шогирдонаш таъом мепухт ва онҳоро ҷамъ мекард ва ба хотири Худо хидмати эшонро мекард. Ҳамеша дар хидмати шогирдон буду зиёрати эшон менамуд, аз ҳоли беморашон мепурсид, фақири онҳоро кӯмак мекард ва бетаваққуф ва саховатмандона нафақа медод. Имом чунин одат дошт, ки агар ба ӯ ҳадя меомад ба шогирдону ҳамсоягон ва ёрон онро тақсим мекард.

Рӯзе ҳадяи қимматбаҳое ба ӯ омад. Соҳиби он мехост тавассути он ба ӯ, (яъне имом) наздик ва намоён шавад, биноан ҳазор ҷуфт пойафзол ҳадя дод. Имом ҳамаи онро ба наздикону ошноён тақсим кард ва як дона ба худ ё хонаводааш боқӣ нагузошт. Баъд аз ду рӯз Абуҳанифа (р)-ро диданд, ки дар бозор барои фарзанди худ пойафзол мехарад. Ба ӯ гуфтанд, ки барои чӣ аз ҳадяе, ки дирӯз ба шумо омад барои фарзандат нагирифтӣ? Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Мазҳаби ман ин тақсими ҳадя миёни бародарон аст. Агар барои мард ҳадя дода шавад ҳамнишинонаш дар он шарик ҳастанд. Пас дӯстони ман,

ҳамнишинони ман ҳастанд ва ман намехоҳам онҳоро танҳо гузорам, балки ҳиссаи худро ба эшон медиҳам.

Ривоят аст, ки яке аз шогирдони имомро мусибате пеш омад, ки ҳамаи дороияш аз байн рафт, ҳатто дар хонааш чизе барои фурӯхтан ё хӯрдан намонд. Он мард барои дарёфти қарз ва мадад баромад, лекин касе ёфт нашуд, ки кӯмакаш кунад ва чун вақти дарс омад, мутаваҷеҳ ба сӯи дарсгоҳ шуд.

Имом Абуҳанифа (рах) дарс мегуфт, аммо ба ҳолати он марди мусибатзада назора мекард. Пас аз ҳоли ӯ пай бурд. Дарс ба охир расиду он мард ба хона баргашт, дар ҳоле ки тамоми вучудашро ғаму андӯх фаро гирифта буд. Эшон ғамгин буданду тифлаконаш аз шиддати гуруснагӣ хоб дар чашм надоштанд. Порае аз шаб гузашта буд, аммо он мард бедору дар ҳасрати ёфтани илоҷ. Дар ҳамин нимашаби садои кӯфтани дарро мешунаваду дарҳол назди дар омада, меурсад? Дарро кӣ мекубад? Ин ҳангом овозеро мешунавад, ки меғӯяд: Эй мард дар паси дар амонатеро гузоштам, ки он ҳадя барои ту ва касонест, ки бо ту ҳастанд. Он шахс ба зудӣ бармегардад, то дида нашавад. Дар назди дар бошад халтае гузошта шуда буд, ки панҷ ҳазор дирҳам дар дохили он буд ва дар варақае навишта шуда буд. (Ин маблағро ба шумо Абуҳанифа аз роҳи ҳалол овардааст. Хотирҷамъ бошед). Ин аз ахлоқи ислом аст. Эшон мусалмононро ба он даъват кардаанд, то ҳама монанди як тану як қон бошанд.

Чанд намуна аз муомилаи некаш дар бозорҳо

Ў миёни маҷлиси илм ва тиҷорат ба таври ҷиддӣ тақсим намуда буд чун амонат риоят мекард. Бо вуҷуде, ки Ҳафс ибни Абдурахмонро шарикӣ худ дар тиҷорат гирифта буд, аммо худ низ аҳёнан дар тиҷораташ назорат мекард.

Имом Абуҳанифа (рах) намунаи бузурге пешниҳод намуд, ки тоҷир бояд пайравии онро кунад. Ў барои мардум баён намуд, ки амонат ин матои тоҷир ва василаи касби ҳалол ва дурӣ ҷустан аз фоидаи ҳаром аст. Зане назди ӯ барои фуруш либоси абрешим овард ва гуфт: Ин либосро ба чанд меҳарӣ?

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: чанд пул аст?

Зан гуфт: сад дирҳам.

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Ин либос аз сад дирҳам зиёд қиммат дорад, пас қимматашро чанд меғӯед? Зан аз сад дирҳам зиёд намуд. Лекин Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Ин боз ҳам қимматаш зиёдтар аст, то ки он зан қимати либосро ба чаҳорсад расонид. Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Ин либос аз чаҳорсад ҳам бештар аст.

Зан гуфт: Маро масҳара мекунед?

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Марди тоҷиреро биёр, то қимматашро муайян кунад, ман намехоҳам шуморо зулм кунам. Он зан марди тоҷиреро овард ва имом Абуҳанифа (рах) аз ӯ талаб намуд, то қиммати либосро муайян намояд. Он мард либосро панҷсад дирҳам қиммат гузошт ва Имом Абуҳанифа (рах) онро харидорӣ кард.

Мисоли дигаре, ки далолат бар сидку амонати ӯ дар тичорат мекунад ин аст, ки зани дигаре назди ӯ омад ва гуфт: Ман нотавонам, аз ман фоида пурс ва он либосро бо маблағи харидаат ба ман фуруш.

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Онро бар ивази чор дирҳам бигир.

Зан гуфт: Чӣ мегӯед? Маро масхара мекунад?

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: -На, ман талаби шуморо иҷро кардам. Ман ду либос харидам якеро ба чор дирҳам кам аз пули аслий фурӯхтам ва ин либос барои ман бо чор дирҳам боқӣ монд. Он зан хушнуд шуда, барои Имом Абуҳанифа (рах) дуъои нек дод. Боре шарики худ Ҳафсро васият кард, ки ин либос нуқс дорад ва вақти фурӯхтан он айбро ба харидор бигӯяд, лекин Ҳафс ҳангоми фурӯхтан ин васиятро фаромӯш кард. Чун имом Абуҳанифа (рах) баргашта, аз он либос пурсид ва аз масъала огоҳ шуд ҳамаи пули он либосро садақа барои ризои Худо дод, то аз хӯрдани моле, ки шубҳанок аст бипарҳезад.

Васфи ахлоқи Абуҳанифа (рах).

Абуҳанифа (рах) на танҳо имом дар илму фикҳ, балки дар ахлоқ ва сифатҳои азалии худ, ки аз дигарон фарқ мекард, буд. Чавҳарӣ ривоят мекунад, ки назди амирулмуъминин Ҳорунаррашид будам, ки шогирди имом Абуҳанифа (рах) Абуюсуф даромад. Ҳорун ба ӯ гуфт: Эй Абуюсуф ахлоқи Абуҳанифаро ба ман васф кун. Абуюсуф гуфт: Худованд мефармояд:

Сухани Худо: “**Ҳеҷ каломе намегӯяд, магар он ки дар канори ӯ нозиру нависандае ҳозир аст**”.

Ин барои ҳар як гӯянда аст. Ман аз имом Абуҳанифа (рах) ҳаминро медонам, ки ӯ аз маҳорими илоҳӣ саҳт дифоъ мекард, то касе муртакиб нашавад, дар дини Илоҳӣ хавфи шадид дошт, бе илм суҳан намегуфт, дӯст медошт, ки Худованд итоъат шавад ва нофармонӣ нашавад, аз аҳли дунё ва амали эшон дурӣ мечуст, сукути тӯлонӣ ва илми фаровон дошт, ҳамеша фикр мекард, беҳудагӯ набуд.

Агар аз масъалае пурсида мешуд, ки бо илм нисбат дорад суҳан мегуфт ва ҷавоби онро медод ва дар ғайри он бар ҳақ қиёс мекард, барои илм харҷи зиёд мекард, аз ҳамаи мардум бениёз буд, ба сӯи тамаъ майл надошт, аз ғайбат дур буд, касеро ҷуз ба хайр зикр намекард. Ҳорун гуфт: Ин дар ҳақиқат ахлоқи некӯкорон аст.

Ибни Имрони Мавсилӣ мегӯяд: Имом Абуҳанифа (рах) даҳ хислате дошт, ки агар яке онҳо дар шахсе бошад раиси қавми худ мегардад. Он хислатҳо: Хавфу тарс аз Худованд, ростӣ, фақеҳӣ, мадуро бо мардум, муруввати ростин, рӯ овардан ба корҳои нафъовар, суҳани савоб, мадади дармондагон хоҳ дӯст бошад ё душман.

Санои уламо ва имомон ба Абуҳанифа (рах)

Уламо ва бузургону донишмандон мадҳу санои зиёде нисбати имом Абуҳанифа (рах) гуфтаанд. Имом Шофеъӣ (р) гуфтааст: Имом Молик (р)ро гуфтанд: Оё Абуҳанифаро дидаӣ?

Молик (р) гуфтааст: Бале, субҳоналлоҳ монанди ӯ надидаам. Савганд ба Худо агар имом Абуҳанифа (рах) гӯяд, ки ин “устувона” (сутун) аз

тилоост ҳароина далели қиёс барои дурустиии суханаш меорад ва оварда метавонад. Аз имом Шофеъӣ (р) ривоят аст, ки гуфтааст: Шахсе, ки мехоҳад дар илми фикҳ моҳир гардад ва ба умқи он расад пас ӯ “аёл” муҳтоҷи имом Абуҳанифа (рах) аст. Имом Абуҳанифа (рах) аз ҷумлаи ашхосест, ки дар илми фикҳ муваффақ гардидааст: Инчунин гуфтаанд: Шахсе, ки китобҳои Абуҳанифаро назар накардааст ба умқи илм нарасидааст ва фақеҳ нашудааст. Аҳмад ибни Ҳанбал дар мавриди имом Абуҳанифа (рах) мегӯяд: Субҳоналлоҳ ӯ дар илму зуҳд ва тарсу хавф ва фидокорӣ барои охират ба дараҷае расидааст, ки касе ба ӯ расида наметавонад.

Ибни Башир мегӯяд: назди Сафиёни Саврӣ (рах) омадам. Гуфт: Аз кучо омадед?

Гуфтам: Аз назди Абуҳанифа.

Гуфт: Дар ҳақиқат аз назди Абуҳанифа?

Гуфтам: Бале.

Гуфт: Дар ҳақиқат аз назди фақеҳтарин шахси рӯи замин омадаед.

Башир мегӯяд: Ҳамроҳи имом Абуҳанифа (рах) ва Суфиёни Саврӣ (рах) ҳаҷ намудам. Суфиёни Саврӣ (рах) аз донотарин мардум ба аҳодиси Расулulloҳ (с) буд. Ӯ ҷойгоҳи бузурге дар ин ҷода дошт. Чун ҳардуи онҳо ҷое ҳозир мешуданд мардум атрофи онҳо ҷамъ меомаданд ва Суфиёни Саврӣ (рах) Абуҳанифаро пеш мегузоштанд ва аз паси ӯ мерафт ва агар аз ӯ масъалае пурсида мешуд ҷавоб намедод, то имом Абуҳанифа (рах) ҷавоб диҳад.

Яҳё ибни Муъин мегӯяд: Қироъат назди ман қироати Ҳамза аст ва фикҳ фикҳи Абуҳанифа. Мардумро бар ҳамин дарёфтам. Фақеҳон чаҳор нафаранд:

Абуҳанифа, Суфиён, Молик ва Авзоӣ (раҳимаҳумуллох) аз ӯ пурсиданд: Оё Суфиёни Саврӣ (рах) аз имом Абуҳанифа (рах) ҳадис ривоят кардааст?

Гуфт: Бале, Абуҳанифа (р) шахси боэътимод, ростгӯ ва амин бар дини Худо буд.

Мадҳу сано бар илм ва шахсияти имом Абуҳанифа (рах)

Бузургон гуфтаанд: Ҳамаи эшон ба тақдиру эҳтироми ӯ қоиланд. Аз қабилӣ муосиринаш Ҷаъфар ибни Рабеъ, ки гуфтааст: Панҷ сол бо имом Абуҳанифа (рах) иқомат варзидам ва касеро аз ӯ дида соқиттар ва хомӯштар надидам. Чун аз масъалаи фикҳӣ пурсида шавад кушода мешуд ва чун дарёе дар ҷараён буд ва бо овози баланд суҳан мегуфт.

Яке аз муосирини ӯ Малиҳ ибни Вақӣ мегӯяд: Савганд ба Худо имом Абуҳанифа (рах) дар амонатдорӣ хеле бузург буд. Ҳамаи чизро фидои ризои Худо мекард. Дар роҳи Худо зарбаҳои шамшерро низ таҳаммул мекард. Худованд аз ӯ розӣ бод.

Васияти тиллоӣ

Имом Абуҳанифа (рах) шогирде дошт бо номи Юсуф ибни Холиди Симанӣ. Назди имом Абуҳанифа (рах) соҳибилм гардид ва хост ба

шаҳри худ Басра баргардад. Имом Абуҳанифа (рах) ба ӯ гуфт: Бигузур шуморо васияте кунам. Дар он чи шумо, дар муоширати мардум маротиби аҳли илм, таъдиби нафс, сиёсати раъият, риёзати хоссаи уламо ва бозчуйии амри оммаи мардум ба он эҳтиёҷ пайдо мекунад. Ҳар гоҳ, ки бо илми худ берун шудед ин васият ҳамроҳи шумо олоте хоҳад буд, ки салоҳияти он илмро дорад ва илми шуморо зиннат хоҳад дод. Дар зер ин васиятро меорем, ки онро донишмандон “Васияти тиллоӣ” номидаанд.

“Ҳароина вақте, ки бо мардум бархурди бад кардӣ онҳо душманат мегарданд, агарчӣ падарону модарони шумо бошанд. Ва ҳар гоҳ, ки бо мардум бархурди нек нигоҳ доштӣ аз наздикони шумо хоҳанд гардид, агарчӣ бароят бегонаанд. Тасаввур кунед, ки ман бо шумо ҳастам ва дохили Басра шудед, мардум шуморо истиқбол намуда, зиёрат мекунанд ва ҷойгоҳу маконати шуморо мешиносанд. Пас ҳар шахсеро бояд ҷойгоҳу маконаташро шинохт, аҳли илмашро бузург бояд дошт, шайхҳоро эҳтиром кард, бо ҳаводис ба мулоимат бархурд кард, бо оммаи мардум наздик бош, ҳамсухбати некӯкорон бош, касеро таҳқир макун, ба касе эътимод макун, баъд аз имтиҳон кардан ҳаргиз аз касе ҳадя қабул макун, ҳамеша бо сабру таҳаммул ва некахлоқу фаррохсина бош. Либосатро нав нигоҳ дор, хушбӯйро бисёр истеъмол намо, рафтори нарм дошта бош, бисёр сарзаниш макун, ки адл аз байн наравад, бар намозҳо пойбанд бош, аз таомат садақа дех, зеро ҳеч бахиле сиёдат ва роҳбарӣ накрдааст, шахсе, ки зиёрати шумо мекунад, зиёраташ кун, ба ҳама некӯӣ кун, илм омӯз ба урфи мардум амр кун, ҳар касе туро озор медихад ӯро тарк кун, шахсе аз бародаронат бемор

шуд худат ба аёдати ӯ бирав ва шахсе аз эшон ғоиб шуд аз аҳволи ӯ пурсон шав, агар касе аз шумо рӯй гардонад шумо аз ӯ рӯй нагардонед, шахсе ба ту ҷафо кунад бо ӯ рафту омад кун, касе назди шумо ояд ӯро эҳтиром кун, шахсе ба шумо бадӣ кард аз гуноҳи ӯ даргузар, шахсе, ки хушнудие дорад ӯро муборак бигӯ, шахсе, ки мусибат дорад ба ӯ таъзия баён кун ва шахсеро мусибатзада дарёфтӣ изҳори ҳамдардӣ кун. Шахсе дар иҷрои коре аз шумо мадад пурсад ӯро мадад кун, шахсе аз шумо нусрат пурсад ӯро дастгирӣ кун, ҳар қадар кӣ метавонӣ бо мардум изҳори дӯстӣ кун, салом бидеҳ, ҳар гоҳ бо мардум дар маҷлис ё дар масҷид ҷамъ шудед ва масъалаҳо баррасӣ шуду хилофи он чи шумо медонед суҳан рафт шумо муҳолифат накунад, яъне муҳолифататро аввал изҳор накун, агар пурсида шудед онҳоро ба он чи намедонанд хабар мекунад баъд аз он қавли дигарро мегӯед, ки он чунину чунон асту далел бар он чунон.

Пас, агар аз шумо шуниданд манзалату мақоми шуморо мешиносанд. Бо мардум чунон муомила кун, ки бо худ муомила мекунӣ, ва он чи барои худ ризо ҳастӣ ба эшон низ онро ризо шав. Нафси худро бо ҳифз намудан ғанӣ гардон, мардумро бо он чи шуморо таклиф намедиханд таклиф мадеҳ, бо он чи ба худ ризо мешаванд бо он ризояшон намо, нияти нек ба онҳо нигоҳ дор, содиқ бош на мутақаббир, хиёнат макун, гарчи хиёнатат карданд, бовафо бош, ботақво бош, Худо бо шумост”.

Даст кашидани имом Абуҳанифа (рах) аз мансаби қазо

Халифаи аббосӣ Абдуллоҳ ибни Муҳаммад мулаққаб ба Абучаъфари Мансур (136-158х.қ./754-775м.) ба вазири худ гуфт: Ман ниёз ба қозие дорам, ки аддро дар давлат барпо дорад, барои гуфтани сухани ҳақ аз маломат наҳаросад ва аз донотарини мардум ба китоб ва суннат бошад, ба кӣ моро машварат медиҳӣ? Вазир гуфт: Медонам, ки беҳтарини фақеҳон ба ин мансаб имом Абуханифа (рах) аст. Агар ин мансабро қабул кунад боиси хушҳолии мо мешавад.

Халифа гуфт: Оё касе метавонад амри моро рад намояд? Вазир гуфт: Ӯ дар ин масъала сухани касеро гӯш фаро намедиҳад ва ба қабули ин мансаб розӣ намешавад, аммо ба ҳар ҳол кас бифрифт, шояд қабул кунад. Халифа нафареро назди имом Абуханифа (рах) фиристода, амр намуд, то назди ӯ омада, мансаби қазоро қабул кунад, аммо имом Абуханифа (рах) чунин посух дод: Ман ду рукъат намоз хонда, истихора мекунам, агар кӯшоиш ёбам қабул мекунам, агар на фақеҳон бисёранд ва халифа касеро хоҳад ихтиёр кунад. Муддате чанд гузашту имом Абуханифа (рах) назди халифа ҳозир нашуд. Пас халифа шахсеро фиристода, Абуханифаро (рах)-ро амр кард, то ҳозир шавад. Имом Абуханифа (рах) назди халифа рафт дар ҳоле, ки қабули мансаби қазоро шадидан рад мекард, зеро медонист, ки масъулияти осон нест. Медонист, ки қозӣ ғолибан бар ҳукми ҳақе, ки мекунад зулм мекунад ва халифа гоҳо амри муайянеро аз ӯ талаб мекунад, пас ӯро чӣ ҳоҷат ба мансаб? Хосатан баъд аз истихора намудан ва итминон пайдо накардан.

Имом Абуҳанифа (рах) дар маҷлиси халифа, дар ҳоле, ки азм бар адами қабули мансаб намуда буд ҳозир шуда, нишаст. Халифа савганд хӯрд, ки ҳароина мансаби қазоро қабул мекунед, аммо имом Абуҳанифа (рах) бо чуръат онро рад мекард ва ба халифа мегуфт: Эй амрулмуъминин, ман салоҳияти қазоро надорам.

Халифа дар посух гуфт: Дурӯғ гуфтед.

Имом Абуҳанифа (рах) гуфт: Модоме, ки шумо Амирулмуъминин ба дуруғӯии ман ҳукм кардед, пас дуруғӯӣ салоҳияти қозӣ шуданро надорад. Баъд аз он гуфт: Аз Худо битарс эй амирулмуъминин, ин амонатро ба касе вогузор, ки аз Худо метарсад ва ман дар ризо эмин нестам, пас чӣ тавр дар ғазаб эмин бошам. Пас халифа амр намуд, то ӯро сад қамчин заданд ва ҳабс карданд. Баъд аз ин яке аз муқаррабони халифа ӯро маломат карда, мегӯяд: Эй амрулмуъминин, ин фақеҳи аҳли Ироқ ва фақеҳи аҳли Машриқ аст. Дар ҳақиқат болои нафси худ сад ҳазор шамшерро раво дидӣ. Пас халифа амр намуд, то сӣ ҳазор дирҳам барои имом Абуҳанифа (рах) ба хотири тасаллият дода, ӯро аз ҳабс раҳо кунанд. Чун он амволро назди имом Абуҳанифа (рах) гузоштанд рад намуд ва қабул накард. Пас халифа амр намуд, то дубора ҳабс шавад, аммо вазиронаш ӯро насиҳат карданд, то аз амраш даст кашид ва Абуҳанифаро (ба истилоҳи имрӯз) ҳабси хонагӣ кард.

Вафот ва реҳлати ҷонгудози ӯ

Абуҳанифа (рах) дар манзили худ маҳбус боқӣ монд. Ҳаёташ низ зиёд тӯл накашид. Баъд аз гузашти рӯзҳои ангуштшумор бемории эшон

вазнин шуд ва бо ҳамин беморӣ 18 июни соли 767 дар синни 68-солагӣ дар Бағдод чон ба Ҷонофарин супурд. Чун ахбори вафоти имом ба халифа расид, гуфт: кӣ дар ҳоли зинда ё вафоти ту узри маро ба шумо мерасонад? Яке аз уламои Куфа гуфт: Нури илм дар Куфа хомӯш гардид ва мислашро ҳаргиз нахоҳанд дид. Олими дигаре гуфта: Муфтии Ироқ ва фақеҳи он аз миён рафт. Ҷасади Абӯханифа (рах)-ро панҷ нафар аз шогирдонаш ба ҷое, ки бояд шуста мешуд бурданд. Ёро Ҳасан ибни Имораи Қозӣ шустушӯ кард, обро Ҳаровии Олим ба он ҷасади муборак мерехт. Чун аз шустушӯи ҷасад фориғ шуд, Ҳасан ибни Имора гуфт: Худованд шуморо раҳмат кунад, ки сӣ сол боз ифтор накардед, паҳлӯи шумо чил сол боз шабҳо болиштро надидааст. Беҳтарини мо дар фикҳу, ибодату зуҳд ва дорои ҳамаи хислатҳои нек будед. Мардуми зиёду бешумор аз аҳли Бағдод (50 ҳазор) дар ҷанозааш ҷамъ омаданд. Шаш маротиба барӯ намоз гузориданд, охирин намоз, намози писараш Ҳаммод буд. Ба ҷуз Ҳаммод дигар фарзанд надошт. Аз касрати издиҳом танҳо пеш аз асри он рӯз тавонистанд имомро дафн кунанд. Мувофиқи васияти худи имом ҷасади ёро дар мақбараи “Хайразон”, ки замини пок ва ғасбношуда буд, ба хок супурданд.

Худованд ёро раҳмату мағфират намуда дар ҷаннатулфирдавс бо паёмбарону шаҳидону сиддиқон ҷой диҳад.

